

університету. Серія : Філологія (мовознавство). – Вінниця : ТОВ „Фірма „Планер”, 2012. – Вип. 16. – С. 409 – 412.

Анотація

У статті проаналізовано особливості вживання онімної лексики у творі. Вказано, що власні назви створюють основні образи роману. Зауважено, що значна частина антропонімів замінена перифразами.

Ключові слова: літературно-художні оніми, антропонімікон, урбанонім, перифраз, непряма номінація.

Аннотация

В статье проанализировано особенности употребления онимной лексики в произведении. Указано, что собственные имена создают основные образы романа. Замечено, что значительная часть антропонимов заменена перифразами.

Ключевые слова: литературно-художественный оним, антропонимикон, урбаноним, перифраз, непрямая номинация.

Summary

Peculiarities of usage of onomastic vocabulary were analyzed in the article. It is pointed out that proper names create the main images of the novel. Furthermore, it is indicated that notable part of anthroponyms are substituted by periphrasis.

Key words: literary artistic onims, anthroponymy, urbanonym, periphrasis, indirect nomination.

УДК 811.161.2'373.2.,19”

Вегеш А. І.

Ужгородський національний університет

КОМІЧНИЙ ЕФЕКТ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ ПОВІСТІ ПАВЛА ЗАГРЕБЕЛЬНОГО „ГОЛА ДУША”

До найвищих взірців ономастичної майстерності належить творчість Павла Загребельного. Він був достеменним аналітиком, експертом і коментатором навколишньої реальності. Це внутрішнє відчуття-знання актуального фактажу дзвінко проявилось в літературно-художніх антропонімах, зокрема в тих, які функціонують у його повісті „Гола душа”.

Антропонімікон романів П. Загребельного майже не досліджувався, виняток становлять окремі розвідки Я. Голобородька, Т. Гриценко. Тому, на наше переконання, дослідження літературно-художніх антропонімів творів П. Загребельного є актуальним, що визначається важливістю розгляду ЛХА, які є вільною реалізацією творчого задуму письменника завдяки своїм виражальним можливостям, багатству стилістичних функцій.

Метою нашого дослідження є огляд та опис літературно-художніх антропонімів повісті „Гола душа” Павла Загребельного. Наше завдання – проаналізувати літературно-художні антропоніми (надалі ЛХА), на яких позначилось авторське експериментування, виявити особливості їх функціонування.

У повісті „Гола душа” і книжці політичних алюзій „Стовпо-творіння. Кавтаклізма” П. Загребельний виступив у амплу сатирика, який зосереджує свій зір передусім на соціоментальній і соціополітичній проблематиці.

Сюжетною канвою „Гола душа” семантично й циклічно близька „Юлії” та „Брухту”. У романах розповідається передовсім про долі чоловіків і в цьому контексті про жінок, пов’язаних із ними. У „Голій душі”, навпаки, викладається доля вродливої жінки – *Клеопатри Січкап*, що розгортається за фатально незамінної участі мужчин у її апаратній кар’єрі.

За нашими спостереженнями, номінативні ЛХА обов’язково представлені в літературно-художніх текстах П. Загребельного: *Василь, Іван, Буланенко, Гніденко, Петро Юхимович* та ін. Вони творять „кістяк, антропонімійну канву твору, засвідчують достовірність персонажів і зображувальних подій” [2, с. 15].

Відтворюючи антропонімійний узус українського міста ХХ ст., П. Загребельний використовує зросійщені форми імен, якими наділяє своїх персонажів і які так популярні в реальній антропонімії українців: *Тася, Туся, Сева, Вадік*. Пор.: „Сарказм: я не маю жодної подруги! Перукарка **Туся**, секретарка **Тося**, лікарка **Тася**... Якийсь жіночий зоголь-моголь. Різняться одною лиш літерою” [6, с. 387]. Варто згадати комедії М. Куліша, де він „вдало спирається на ономастичні засоби комічного” – римовані імена: Устя, Настя, Пистя, Христя; Мина, Лина, Рина. „Іменною римомою Куліш може розповісти і про ономастичну гармонію, і про її відсутність, і про тупоголовість, і ще багато про що”, – писав Юрій Карпенко [8, с. 75]. Це має стосунок також до ономастичних спостережень і гострого гумору П. Загребельного.

Із загальнонародної мови автор почерпнув здрібніло-пестливі ЛХА з мінімальним рівнем експресії – іменні варіанти, утворені за допомогою суфіксів: *Малинка, Клавка, Клавуся, Кловочка, Євка, Євуся, Клеопатронька*.

Надзвичайно важливими у створенні реального, чітко окресленого історичного фону твору виступають ЛХА, що є іменуваннями загальновідомих осіб: *Гітлер, Сталін, Хрущов, Леонід Ілліч, Фурцева, Горбачов, Корнійчук, Куліш, Параджанов, Солженіцин, Сахаров, Тарапунька й Штенсель, Стус* та ін.

Та найбільший інтерес викликають характеристичні, промовисті ЛХА П. Загребельного, в яких сповна виявляється неповторний онімний почерк письменника. Конкретний же вибір власного імені – в руках автора. У творах пострадянського періоду П. Загребельний створює ЛХА, у яких відчувається творча фантазія, досвід автора.

Головна героїня повісті „Гола душа” – *Клеопатра Микитівна Січкара* – номенклатурниця, „керувала культурою”, зі зміною уряду попадає під скорочення. Цей ЛХА ми зафіксували як у романі „Брухт”, так і в повісті „Гола душа”. Створюючи такий ЛХА, П. Загребельний „використовує стилістичний прийом – поєднує ультрамодні чужомовні імена з традиційними українськими прізвищами, чим досягає сатиричного ефекту” [1, с. 123]. Сама героїня розповідає: „**Клеопатрою** назвав мене батько, бо він же історик. Мати, мабуть, і не чула про ту єгипетську царицю, хоч до чоловіків була, може, ще ласіша за неї. **Клеопатра Микитівна** – в українському селі трохи смішно... Звали мене тоді **Клавкою**, бо **Клеопатра** – це не для сільської місцевості і не для примітиву. Там **Клавка** – це штука, а **Клеопатра** – сарказм!” [6, с. 250].

Чужомовні імена рідковживані, у них погана сполучуваність із традиційними українськими прізвищами. Зрозуміло, що ім’я виділяє особу в суспільстві, однак це виділення не повинно бути кричущим. Бо навіть „гучне ім’я потребує уміння тихо його носити”. Героїню часто називають „царицею”, „морською богинею”, „торжеством сил миру і демократії”. Вона сама відчуває себе царицею: „*Тепер ти, **Клеопатро**, виходиши на державні простори*” [6, с. 299], „*Моє царство, і я у ньому єдина повелителька!*” [6, с. 304].

Клеопатра – ім’я латинського походження, означає „від знаменитого батька” [7, с. 128]. Ім’я по батькові *Микитівна* можна асоціювати з

Микитою Хрущовим – батьком всіх народів СРСР. Але героїня зізнається: „В орбіту я потрапила вже після **Микити**, так що „**Микитівна**” мені могло тільки завадити. Я брала не тим” [6, с. 250].

„Доблесний борець проти українського буржуазного націоналізму” Реактивний Стартувальник каже: „Мені подобається ваше ім’я. **Клеопатра** – тут стільки всього... І головне: нічого націоналістичного...”. Відповідь: „А уявіть, що я звалася б **Килиною** або **Роксоланою**” [6, с. 297]. Автор глузує над преклонінням перед антропонімами інших антропосистем. Виходить, що свої імена були ворожими, націоналістичними.

Тодя Рябокляч називає Клеопатру *Євою*. „Чому **Євуся?** – пробувала обуритися я. – Бо **Єва** – наша прародителька, а в тебе все від неї у найвищому блиску” [6, с. 317].

Ми зафіксували ЛХА *Клеопатра-перепатра*. Апелятив при імені часто вказує на професію, вік та інше. У нашому випадку *перепатра* походить від дієслова *патрати*, що означає „потрошити, скубти” [4, с. 894]. Виходить, що Клеопатра перепотрошена, обскублена. Її основний інстинкт постає в повісті у вимірі „секс – кар’єра – душа”.

На тлі такого імені героїні з багаторівневою доонімною семантикою помітним характеристичним потенціалом наділене і її прізвисько. Про себе *Клеопатра* згадує: „мене зарізали на першому ж екзамені, посікли, як буряк для борщу, недаремно ж я **Січкарь!**” [6, с. 251]. За словником, *січкарь* – „робітник, який виготовляє кормову січку, або той, хто працює біля січкарні” [4, с. 1325]. Клеопатра й сама січе. Пор.: „Коли б у моїх руках був ніж, я кинулася б з ним на **Кібця**” [6, с. 273].

„Гола душа” наскрізь проткана саркастичністю, карикатурністю, памфлетністю. Письменник відтворює характери й типи української влади від часів Хрущова до Горбачової перебудови. „Загребельний концептуально пародіює та окарікатурює те, що стосується партійно-номенклатурного життя, – звичаї, конфлікти, цінності, типи, без зайвих еківоків натякаючи, що ідеться власне про адміністративний зоопарк” [5]. Не випадково Клеопатра заявляє: „Чоловіків треба тримати, як звірів у клітці” [6, с. 252]. Навіть імена для найкерівніших персон автор підбирає зоологічно витримані, характеристичний потенціал яких розкривається при зіставленні з відповідними апелятивами.

Ми зафіксували велику кількість промовистих ЛХА. На аналізі деяких із них і зупинимося. „Чоловічі типажі подані саркастично, памфлетно, гротескно як втілення біологічно-чоловічої системи влади” [5].

Клеопатра має свою думку про чоловіків: „*Я сортувала чоловіків, як м'ясо на Бессарабці: свинина, телятина, баранина, яловичина. Кролики мене взагалі не цікавили, птиця – це й геть щось гомосексуальне*” [6, с. 293]. Тому П. Загребельний довкола неї збирає персонажів з прізвищами, омонімічними з назвами тварин. Напр.: голова колгоспу *Кібець*, якого Клава обзиває „хамом і нахабою”, „примітивною істотою, тварюкою, бугаєм, буйволом”. Сам *Кібець* робить висновок, що всі ці назви „підходять для колгоспного тваринництва”. Клава згадує: „*Коли й навчилася чогось у брутального і примітивного Кібця, то це вміння безстрашно стрибати у прірву, навіть не заплющуючи очей*” [6, с. 275], подібно до птаха, який кидається на свою жертву. Його прізвище походить від апелятива *кібець* – „хижий корисний птах родини соколових” [4, с. 539]. Пор. ще: *Тодя Рябокляч* (ряба кляча) – „слизький тип”. „*Мене звать Тодя – це для друзів. А так – я Тодось Рябокляч. Трохи науковий працівник, трохи служитель муз*” [6, с. 312], – говорить персонаж про себе. Головна фраза героя: „*Тодя знає все*”. Про те, що він теж з кінського табору говорить героїня: „*З просторого, як хомут, коміра синтетичного гольфа непристойно вистромлювалася довга шия, темні запалі цоки...*” [6, с. 311]; „*Він припнув мене до себе, як теличку до пакола*” [6, с. 365], „*звір... холодний, слизький і огидний*” [6, с. 333].

Називаючи своїх знайомих, *Клеопатра* дає їм характеристику, як правило, негативну. Пор.: *Кипчаченко* – „старий хам і вбивця всіх націй – від найскромніших до найполум'яніших... тут ні гордості, ні благородства...” [6, с. 360]. ЛХА *Кипчаченко* походить від апелятива *кипчаки* – „народ тюркського походження, відомий в Європі під назвою половців” [4, с. 537]. Саме орди кінних половців спустошували наші землі.

ЛХА *Тонконіг* (тонкі ноги) хоч і не вказує на якусь із тварин, але має з ними справу. Він роздавав інструкції *Легкоступові* (легко ступати), *Легкодухові* (легкий, як дух), *Буланенкові* (буланний кінь), *Гніденкові* (гнідий кінь), *Шлапачкові* („шкарбан, тюхтій, роззява” [4, с. 1625]). Складається враження, що на нараді було ціле коняче царство.

ЛХА *Суєта* асоціюється з різними клопотами, метушнею. Сам персонаж каже про себе: „*Суєта проходить крізь кам'яні стіни, крізь*

вогонь і мідні труби” [6, с. 361]. Те, що він належить до адміністративного зоопарку підтверджує текст: „...розсівся, як у дома, широкопузий, широкомордий, рот, як у кашалота, кабанячі очиці так і йорзають” [6, с. 361].

Якщо більшість назв персонажів мають стосунок до тваринного світу, то назву чоловіка Клеопатри можна зарахувати до ботанічної лексики – *Малинка-Осичняк*. Для *Клеопатри* смішними видаються звичайні імена. Ось як відбувається знайомство з *Малинкою*: „А я **Василь...Вася**. – **Вася!** Лопнути від сміху”. Далі продовжує: „У мого **Васі** було прізвище **Малинка-Осичняк**. Ну, що це за прізвище? Я заявила, що зостануся на своєму дівочому – **Січкарь**” [6, с. 260]. ЛХА *Малинка-Осичняк* асоціюється з солодким (малина) та гнучким (осика). Суфікс *-к-* вказує на здрибнілість. Але цей самий *Малинка*, як каже героїня, „спав, як удав, що проковтнув **кролика**”. Ім’я *Василь* у перекладі з грецької означає *цар* [9, с. 45]. Комічним видається те, що автор поєднує *Василя* (царя) з *Клеопатрою* (царицею).

Низка промовистих ЛХА влучно характеризує денотатів за манерою поведінки. Пор.: *Делікатний* („Але я навіть у гадці не мала, що **Делікатний** може підсунути мені таку **свиню!**” [6, с. 349]), *Швиденький*, *Гуркало*. Такі ЛХА були поширеними для називання персонажів епохи класицизму та реалізму.

Автор поповнює реєстр ЛХА, які вказують на соціальний статус героїв – *Безклубний*, *Безитанний* – це керівники якихось структур, ланок, інстанцій. Подібні назви знаходимо у *Юрія Андруховича* в романі „Московіада”: *Сероштанов*, *Байстрюк* (поети), а також у романі „Дванадцять обручів”: *Вошивлюк*, *Паршивлюк*, *Зашиблюк*, *Дракуляк* (міліціонери). Такі ЛХА не лише характеризують денотатів, а й виявляють авторське ставлення до найменованих персонажів.

Тричленний ЛХА *Грицевий Семен Михайлович* належить „дуже пристойному високому мужчині... з акторською зовнішністю...”. До *Грицего* притягувала „благородна сивизна, гарні чорні вуса, хвацько закручені догори” [6, с. 321]. *Клеопатра* розповідає: „Він клацнув підборами, як кавалерист із кінофільму, вклонився, поцілував мені ручку” [6, с. 321]. За зовнішнім виглядом напрошується асоціація з *Будьонним*. Ім’я та ім’я по батькові у *Будьонного* та *Грицего* однакові. Але реальний *Семен Михайлович* сам гарцював на коні, а „елегантного і

вродливого” персонажа запрягали оголені дівичі, приспівуючи: „*Один был гений жизни конной, Другой лишь жизни половой*” [6, с. 333].

ЛХА *Клара Лахно* належить журналістці. Вона натякає Клеопатрі, що їхні імена схожі. Схожість, мабуть, тільки у тому, що імена Клара і Клеопатра не належать до української антропосистеми. У тексті повісті Павло Загребельний декілька разів проводить паралель із Кларою Цеткін. А Цеткін – це не цариця Єгипту. Тому Клеопатрі не подобається таке порівняння. Автор глузує над такими модними назвами, підкреслюючи, що іншомовні імена погано сполучуються з традиційними українськими прізвищами. Прізвище Лахно утворене від апелятива *лахміття* – „дуже старий, подертий одяг” [4, с. 608], ганчір’я, дрантя. Ім’я Клара латинського походження, означає „голосний, світлий, сяючий” [7, с. 126]. Повна розшифровка ЛХА – світле, сяюче лажміття. Вийшов карикатурний шедевр. Клеопатра називає Клару мишкою, але ця „мишка” може жалити: „*Дя гадючка терзала мене ще цілу годину*” [6, с. 393]. Отже, цей ЛХА також можна зарахувати до світу фауни.

Варті уваги також ЛХА-прізвиська, які називають другорядних персонажів, адже вони доповнюють головних. Якщо прізвища належать до офіційної системи найменувань, то прізвиська – до неофіційної, народно-побутової. Кожне прізвище чи прізвисько „має своє походження, свою історію, що забезпечує йому належне місце в мові твору” [10, с. V]. ЛХА-прізвиська містять жартівливу, іронічну, насмішковату характеристику персонажа. Низка ЛХА-прізвиस्क уже були в полі зору нашого дослідження [3].

Персонаж *Іван Ількович* – *Іван-довідка* всім „морочив голову довідками”. У нього „*принцип: нічого не робити без довідок. ...Я двадцять років розробляв свою систему довідок*” [6, с. 282]. Проте Павло Загребельний наділяє характеристичними можливостями ще й ім’я, ім’я по батькові персонажа: „*Я тут пережив уже чотирьох Ідеологів, а у відділах, вважайте, – цілий полк, усі приходять і відходять, а Іван Ількович зостається, як народ*” [6, с. 281]. *Іван* – означає, що він – з народу, *Ількович* (Ілля) – апостол, пророк. Отже, він з народу, він з народом, він за народ. Здавалось би, що такий потрібний народний персонаж не має стосунку до звірів, але устами Клеопатри автор констатує: „*...мене зовсім не цікавив цей старий кінь, який уже давно забув, що таке кобила*” [6, с. 281].

ЛХА *Реактивний Стартувальник* належить персонажеві, котрий дуже часто (з реактивною швидкістю) змінював пости, „ціпився й на міністра”, тобто стрімко стартував, а потім „полетів”. Пор.: „*На місце академіка вискочив Реактивний Стартувальник*” [6, с. 289]. Клеопатра дуже боялася його, називала „хижим чорним котярою”. Але згодом котяра поповнить табун коней: „...змикнув, мало не заіржав, як молодий лошак...” [6, с. 296]. Він був грозою для всіх, але Клеопатра зуміла його приборкати, усвідомлюючи, що „це вже не синиця у жмені, а цілий журавель”, [6, с. 301].

ЛХА *Динозавр* вказує на схожість персонажа з динозавром. Пор.: „*Я ждала Динозавра вже й не в людській подобизні, а як грізне явище природи, як стихійне лихо*” [6, с. 288], „*У цього чоловіка-динозавра страшна влада і сила*” [6, с. 276].

Цікавим видається те, що місце *Динозавра* зайняв *Лебідь*. Це ще один ЛХА-орнітономен. Таке прізвисько він отримав за строгість і гордість. Клеопатра називає його гордим, неприступним, благородним, а згодом і суворим, бо „розпочав велике очищення”, і „дрижить від самого тільки його імені”. Автор іронізує: виходить Динозавр не був таким страшним, як Лебідь.

Сучасна українська літературно-художня антропонімія збагатилася новими видами соціально значущих ЛХА, що репрезентують сленг державних діячів. У Сленгу найвищого партійного керівництва домінують ЛХА на зразок *Перший, Перший із самого Києва, Він, Сам*, які утворені шляхом онімізації опорних слів у складених назвах посад денотатів.

Деякі персонажі повісті мають прізвиська, що вказують на їх посади, утворені вони від апелятивів: *Професор, Ідеолог, Головний Ідеолог, Академік*.

Отже, ЛХА у творах Павла Загребельного виступають вагомим мовно-стилістичним засобом зображення пострадянської дійсності. Прикметно, що письменник слушно вбачає причини наших негараздів саме в радянській добі, тому він вдається до використання ЛХА у дусі псевдосоцреалізму.

Повість „Гола душа” Павла Загребельного може бути взірцем ономастичної сатири і прикладом високої ономастичної майстерності.

Список використаної літератури

1. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія : проблеми теорії та історії / Л. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.
2. Белей Л. О. Функціонально-стилістичні можливості української літературно-художньої антропонімії XIX – XX ст. / Л. О. Белей. – Ужгород : Патент, 1995. – 120 с.
3. Вегеш А. Літературно-художні антропоніми у творах Павла Загребельного / А. Вегеш // *Studia Slavistica*. Випуск 8. Ювілей. – Ужгород : Видавництво Олександра Гаркуші, 2008. – С. 73 – 84.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
5. Голобородько Я. Симфонізм П. Загребельного / Я. Голобородько // *Сучасність*. – № 10. – 2009.
6. Загребельний П. Гола душа : [повість] / П. А. Загребельний // Брухт : роман ; Гола душа : Повість. – Х. : Фоліо, 2002. – С. 247 – 399.
7. Ісат Ю. А. Таємниця вашого імені / Ю. А. Ісат. – Донецьк : ТОВ ВКФ „БАО”, 2006. – 736 с.
8. Карпенко Ю. О. Ономастичний гумор Миколи Куліша / Ю. О. Карпенко // *Літературна ономастика : зб. статей*. – Одеса : Астропринт, 2008. – С. 75 – 77.
9. Скрипник Л. Г. Власні імена людей : Словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська / [ред. В. М. Русанівський]. – К. : Наукова думка, 2005. – 335 с.
10. Чучка П. Прізвища закарпатських українців : історико-етимологічний словник / П. Чучка. – Львів : Світ, 2005. – 704 + XLVIII с.

Анотація

У статті досліджуються літературно-художні антропоніми з повісті „Гола душа” Павла Загребельного. Визначаються виражальні можливості літературно-художніх антропонімів, їх характеристичний потенціал, несподівані авторські експерименти

Ключові слова: *постмодернізм, апелятив, літературно-художній антропонім, псевдонім, мовна гра.*

Аннотация

В статье исследуются литературно-художественные антропонимы с повести „Голая душа” Павла Загребельного. Определяются выразительные возможности литературно-художественных антропонимов, их характеристический потенциал, неожиданные авторские эксперименты.

Ключевые слова: постмодернизм, апеллятив, літературно-художественний антропонім, псевдонім, мовна гра.

Summary

The article researches the proper names of the literary heroes in the novella „Naked Soul” written by Pavlo Zahrebelnyi. It also defines the expressive possibilities of the proper names of the literary heroes, their characteristic potential, unexpected author’s experiments.

Key words: postmodernism, proper name of the literary hero, nickname, denotatum, language game.

УДК 811.161.2.81’373.11

Войталюк А. А.

Хмельницький національний університет

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА СТРУКТУРА ЗАГОЛОВКА (НА МАТЕРІАЛІ ГУМОРЕСОК ПАВЛА ГЛАЗОВОГО)

Однією з найбільш актуальних проблем писемних текстів було і є творення оригінального заголовка як основного засобу виділення публікації серед масиву інших і концентрування на ній читацької уваги. В ономастиці заголовок кваліфікується як **бібліонім**: „(від грец. *βιβλίον* – „книга”) ... – власна назва будь-якого писемного твору: художнього, релігійного, наукового, політичного і т. п.” [3, с. 42]. До складу бібліонімії включено белетристиконіми – заголовки творів художньої літератури, публіцистиконіми – найменування публіцистичних творів, документоніми – власні назви документів, логосоніми – номінації наукових праць, епістулоніми – власні назви листів тощо [див.: 5, с. 222], проте для систематизації найменувань у нашому дослідженні така градація непотрібна.

Заголовок постійно викликає зацікавлення дослідників. Він був предметом вивчення багатьох вітчизняних (В. Галич, Л. Грицюк, Т. Желтоногова, В. Іванов, В. Ільченко, А. Коваленко, В. Різун, М. Тимошик, М. Челецька та ін.) і зарубіжних (С. Галкін, С. Гуревич, Л. Коробова, Е. Лазарева, А. Попов, І. Рудницька, А. Сафонов, І. Стем та ін.) науковців.

Дослідження минулих років проводилися, головним чином, на матеріалі коротких оповідань чи романів російсько- та англомовних